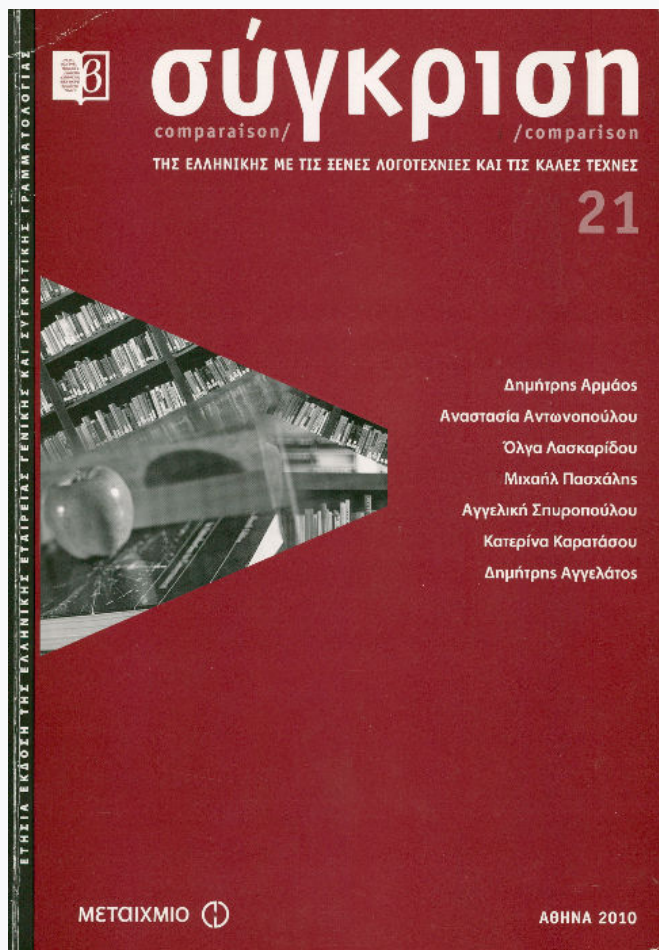

Σύγκριση

Τόμ. 21 (2010)

Γεράσιμος Ζώρας, Η Ιταλία του Βασίλη Βασιλικού

Gabriella Macri

doi: [10.12681/comparison.71](https://doi.org/10.12681/comparison.71)

Copyright © 2017

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Macri, G. (2017). Γεράσιμος Ζώρας, Η Ιταλία του Βασίλη Βασιλικού. *Σύγκριση*, 21, 176–179.
<https://doi.org/10.12681/comparison.71>

Γεράσιμος Ζώρας, *Η Ιταλία του Βασίλη Βασιλικού*, Αθήνα, Μπαρτζουλιάνος, 2009, σελ. 115*

Το βιβλίο του Ζώρα είναι μια ενδιαφέρουσα μελέτη για την παρουσία της Ρώμης και των περιχώρων στο πεζογραφικό και ποιητικό έργο του Βασίλη Βασιλικού. Ο Ζώρας ήδη από το 1994 είχε δείξει ενδιαφέρον για το συγγραφέα στη μελέτη του *Ιταλικοί αντικατοπτρισμοί. Η Ιταλία σε κείμενα νεοελλήνων λογοτεχνών*, όπου ανάμεσα σε άλλους συγγραφείς παρουσίασε και το έργο του Βασιλικού. Η στενή σχέση της ζωής του Έλληνα συγγραφέα στη Ρώμη και της αυτοβιογραφικής γραφής του μελετάται σε βάθος στο βιβλίο αυτό και διασαφηνίζεται χάρη στον πλούτο των παραδειγμάτων από τα μυθιστορήματα και τα διηγήματά του, αλλά και από τις συνεντεύξεις και το πεζογραφικό του έργο. Δύο στοιχεία συνθέτουν την έρευνα του Ζώρα: από τη μια πλευρά ο χωροχρόνος της Ρώμης, δηλαδή ο τόπος μέσα στον οποίο κινείται ο πρωταγωνιστής σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, και από την άλλη η σημασία της ανάμνησης και του αντικειμένου της που επανέρχεται στη μνήμη του πρωταγωνιστή. Η μνήμη, μας αποκαλύπτει ο Ζώρας, περνάει έ-

πειτα στο στάδιο της ανάκλησης, κάθε φορά που ο αφηγητής ανατρέχει ξανά σε τόπους και περιστάσεις που έζησε σε περιόδους πιο ευτυχιμένες. Στη συγχώνευση των δύο παραπάνω στοιχείων οδηγεί η παρουσία, στο έργο του μελετητή, της σχέσης ανάμεσα στη ζωή του Βασιλικού στη Ρώμη, στον αυτοβιογραφικό δηλαδή παράγοντα, και στον τρόπο με τον οποίο αντικατοπτρίζεται ο παράγοντας αυτός μέσα στα μυθιστορήματα και τα διηγήματα που εκτυλίσσονται στη Ρώμη. Η αφήγηση λοιπόν είναι συχνά ομοδιηγητική, όπου ο αφηγητής ταυτίζεται με το συγγραφέα, ενώ τα γεγονότα της διήγησης είναι εμπνευσμένα από τα όσα έζησε ο Βασιλικός στην Αιώνια Πόλη. Για να διατηρηθεί η μνήμη, για να παραμείνει ζωντανή, να αναδείξει τη σημασία του αντικειμένου του παρελθόντος, πρέπει να διαθέτει ιστορικό υπόβαθρο. Γι' αυτόν το λόγο άλλωστε η μελέτη του Ζώρα ξεκινά με την εικόνα της ιταλικής κοινωνίας που συνάντησε ο συγγραφέας στη Ρώμη στις αρχές της δεκαετίας του '70. Ο Ζώρας μνημονεύει και στη συνέχεια ιταλικά και ελληνι-

* Το κείμενο, εμπλουτισμένο και συμπληρωμένο εδώ με επιπλέον πληροφορίες, αποτέλεσε την παρουσίαση της μελέτης του Ζώρα στις 16 Δεκεμβρίου 2009 στην Αθήνα, στο βιβλιοπωλείο Ιανός.

κά ιστοριοκοινοτικά γεγονότα. Αναφέρεται, για παράδειγμα, σε μια βίαιη επίθεση της αστυνομίας εναντίον διαδηλωτών στην Πιάτσα Ναβόνα, την οποία περιγράφει ο Βασιλικός στον Γλαύκο Θρασάκη. Επομένως, η συνύφανση της ανάμνησης και της ιστοριοκοινοτικής πραγματικότητας εμφανίζεται από τα πρώτα ακόμα έργα που εκτυλίσσονται στη Ρώμη. Επειδή, όμως, η προσωπική μνήμη δεν υφίσταται χωρίς κοινωνικό πλαίσιο, ο Ζώρας στέκεται στο τελευταίο σε πολλές ενότητες της μελέτης, περιγράφοντας, μέσα από τα μάτια του Βασιλικού και των ηρώων του, την ιταλική κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα εκείνης της περιόδου. Πρόκειται για τις αναφορές στο Καφέ Γκρέκο (και στις συναντήσεις με τον Ντε Κίρικο), στην τρατορία Τσεζαρίνα, όπου ο Βασιλικός συναντούσε τον Αλέκο Παναγούλη και την Οριάνα Φαλάτσι, ή ακόμα για τις αναφορές στο Φρετζένε, όπου ο αφηγητής, υπογραμμίζει ο Ζώρας, πήγαινε με τη συντροφιά των σκηνοθετών Μάουρο Μπολονίνι και Μικελάντζελο Αντονιόνι.

Η περιγραφή του εξωτερικού περιβάλλοντος επιτρέπει στο μελετητή να εξερευνήσει από μια ιδιαίτερη οπτική γωνία την αφηγηματική διάσταση του Βασιλικού, διαμέσου της συσχέτισης του εσωτερικού κόσμου, των ψυχικών διαθέσεων των ηρώων των έργων που εκτυλίσσονται στη

Ρώμη και της περιγραφής της πόλης και των περιχώρων. Για παράδειγμα, στην ενότητα που αφιερώνει ο Ζώρας στην παραμονή του Βασιλικού στη Ρώμη, μεταβαίνει από την αρχική ελπίδα και επιθυμία ενός πελαγωμένου πρωταγωνιστή να αποδειχθεί παροδική η διαμονή του στη Ρώμη (με την πεποίθηση ότι η χούντα των συνταγματαρχών στην Ελλάδα δεν θα διαρκούσε για πολύ) στη σταδιακή προσαρμογή του στο ρυθμό και στη ζωή της πόλης, χάρη και στη συναναστροφή με τους διανοούμενους της Ρώμης και άλλους φίλους διανοούμενους, ακόμα και Έλληνες που διέμεναν στην ιταλική πρωτεύουσα. Φτάνει, τέλος, στη βαθιά απόγνωση που του προκάλεσε ο αιφνίδιος θάνατος της συζύγου του, στο πένθος που μεταμορφώνεται σε ψυχικό κενό, από το οποίο ο αφηγητής φαίνεται να μην μπορεί να ξεφύγει, έως ότου εμφανιστεί στον ορίζοντα μια άλλη γυναίκα, ως φάρος τηλαυγής προς τον οποίο κατευθύνεται και που θα του ξαναδώσει την εσωτερική ζωή. Μαζί της η ανάκτηση της προσωπικής μνήμης αλλά και των τόπων δεν μαστίζεται από φοβίες, αλλά αποκτά τη σημασία μιας πραγματικής ανάκτησης του παρελθόντος, της ζωής, της διαμονής στη Ρώμη, ακόμα και του πένθους. Η λειτουργία της μνήμης μετατρέπεται σε μια στιγμή επαφής ανάμεσα στους ζωντανούς και στα αγαπημένα πρόσωπα που δεν βρίσκονται πια εν ζωή

μέσα από τη σημασία που δίνεται στο στοιχείο του τάφου. Ο Ζώρας, για να αναλύσει το θέμα αυτό, μνημονεύει τους ήρωες του Βασιλικού στα μυθιστορήματα *Η φλόγα της αγάπης* και *Το τελευταίο αντίο*, όπως και στα διηγήματα της συλλογής *Ο τρομερός μήνας Αύγουστος*. Το κοιμητήριο Acattolico, και στη συγκεκριμένη περίπτωση ο τάφος της πρώτης του γυναίκας, μετατρέπεται σε στιγμή επαφής ανάμεσα στον αφηγητή και τη σύντροφό του. Η αναφορά στο κοιμητήριο προσλαμβάνει για τον Ζώρα σχεδόν αντιστικτική σημασία ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο. Το μοιραίο της αιφνίδιας συμφοράς γίνεται ακόμα πιο εμφανές στο μυθιστόρημα *Το τελευταίο αντίο*, γραμμένο σε τρίτο πρόσωπο. Η χαρά της ζωής του ζεύγους των πρωταγωνιστών, που τρέχουν να προφτάσουν το τοπικό τρένο για τη θάλασσα στην Όστια, έρχεται σε αντίθεση με τη γαλήνη που κυριαρχεί μέσα από τα τείχη του κοιμητηρίου Acattolico, του οποίου ακόμα αγνοούν την ύπαρξη. Από ένα παράξενο γύρισμα της μοίρας, όμως, πολύ σύντομα θα βρεθούν δεμένοι με το χώρο αυτό.

Η σημασία που δίνεται από τον Ζώρα στην ανάμνηση γίνεται φανερή μέσα από την περιγραφή των πλατειών της Ρώμης (Πιάτσα ντι Σπάνια, Πιάτσα Σαν Σιλβέστρο, Πιάτσα ντελ Πόπολο, Πιάτσα Ναβόνα) με αναφορές που διατρέχουν ολόκληρο το έργο του

Βασιλικού. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αναφορές στον Γιάννη Ρίτσο, ο οποίος εμπνεύστηκε από κάποιες από αυτές τις πλατείες για το *Ιταλικό Τρίπτυχο*, ή στον Τάσο Αθανασιάδη, τον Ουράνη, τον Ξεφλούδα, που επισκέφτηκαν αυτές τις πλατείες τις προηγούμενες δεκαετίες, μετατρέποντας σε ποίηση τα συναισθήματά τους. Ο πλούτος των παραδειγμάτων οδηγεί τον αναγνώστη να συγκρίνει όχι τόσο την ποιητική αξία των κειμένων όσο την ψυχική διάθεση με την οποία κάθε ποιητής περιγράφει τις πλατείες και τα μνημεία τους (στον ποιητή Βασιλικό ο Ζώρας θα αναφερθεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο).

Από τις πλατείες της Ρώμης το ενδιαφέρον του μελετητή μεταφέρεται σε άλλα μέρη όπου σύχναζε ο συγγραφέας στα περίχωρα της Ρώμης: το Καστέλ Καντόλφο, αλλά κυρίως το Φρετζένε, την Όστια, την Σπερλόγκα, παραθαλάσσιες περιοχές που του ενέπνευσαν μερικά ποιήματα, στα οποία διαφαίνεται τόσο το στοιχείο της περιουλλογής όσο και τα συναισθήματα που του προκαλούν. Στην προσωπική μνήμη επανέρχεται ο Ζώρας, μέσα από αναφορές που διατρέχουν τα έργα του συγγραφέα, από τον *Γλαύκο Θρασάκη* και τα 290 *Πρόσωπα* έως την ποιητική συλλογή *Ποιήματα*, υπογραμμίζοντας τη σημασία του θαλασσινού τοπίου του Λάτσιο στο έργο του Βασιλικού. Μέσα

από τους ήρωές του ο Βασιλικός, κάνοντας ολοφάνερη σύγκριση με τις ελληνικές ακτές, ομολογεί την απογοήτευσή του, όταν αντικρίζει τη θάλασσα του Φρετζένε ή της Όστια. Σε αυτές τις σελίδες ο Ζώρας υπογραμμίζει τη νοσταλγία που τρέφει ο συγγραφέας για τη γη του, συνοδευόμενη από ένα αίσθημα μοναξιάς και οδύνης, και καταλήγει ότι η θάλασσα προσλαμβάνει για τον αφηγητή τη σημασία μιας τρίτης πατρίδας (ενός είδους συνδυαστικού κρίκου) που ενώνει τις άλλες δύο, την Ελλάδα και την Ιταλία. Ο χωροχρόνος της θάλασσας, που εμφανίζεται σε περισσότερα από ένα κείμενα, σμίγει με τη νοσταλγία του αφηγητή για την πατρίδα του, παρ' όλη την αγάπη που τρέφει για την Ιταλία.

Η Ιταλία, όμως, που μας παρουσιάζει ο Βασιλικός δεν έχει μόνο μία όψη, τη γεωγραφικολογιοτεχνική, όπως θα την ονόμαζε κανείς. Σε ένα ενδιαφέρον καθώς και διαφορετικό κεφάλαιο της μελέτης, ο Ζώρας ασχολείται με την παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στο έργο του έλληνα συγγραφέα, μνημονεύοντας την ενασχόλησή του με τον Δάντη Αλιγκιέρι. Ο θαυμασμός που έτρεφε ο Βασιλικός για τον Δάντη τον οδήγησε να τον

μνημονεύσει στον τίτλο του μυθιστορήματος *Η φλόγα της αγάπης (Foco d'amor)*, όπου και παραθέτει μεταφρασμένους στίχους από τον Παράδεισο του Δάντη.

Θα ήθελα, τέλος, να αναφερθώ στις πρώτες σελίδες του δοκιμίου, στις οποίες ο Ζώρας κάνει λόγο για τις πολυάριθμες μεταφράσεις των μυθιστορημάτων του Βασιλικού στην ιταλική γλώσσα. Παίζοντας με τις λέξεις, θα έλεγα ότι τελείται ένα είδος αντιστροφής του τίτλου, σχεδόν ένας αντικατοπτρισμός: *Ο Βασίλης Βασιλικός της Ιταλίας*. Πληροφορούμαστε λοιπόν ότι η πρώτη μετάφραση χρονολογείται το 1969, με το μυθιστόρημα Ζ, και η τελευταία το 2003 (πρόκειται για τα ποιήματα από την εξορία). Η κυκλοφορία κάθε βιβλίου του συνοδευόταν από παρουσιάσεις σε λογοτεχνικά περιοδικά ή στις πολιτιστικές σελίδες των πιο σημαντικών εφημερίδων της Ιταλίας. Προς τιμήν του Βασιλικού διοργανώθηκε και ένα συνέδριο στο Φρίουλι πριν από μερικά χρόνια. Φαίνεται, συνεπώς, πως ο Βασιλικός στην Ιταλία υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής.

Gabriella Macri

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
(Μετάφραση: Ουρανία Βώττη)